

PETŐFI HÁBORÚS KÖLTÉSZETE.

(Részlet a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1915 január 23-diki felolvasó ülésén bemutatott tanulmányból.)

Petőfit temperamentuma, Széchenyi forradalmi jóslatai, főként pedig a francia forradalom történetébe való elmélyedés már jókorán a forradalmi légkörbe ragadták, amivel együtt járt republikánus érzelmeinek kifejlődése. Maga mondja naplójegyzeteiben: «Évek óta csaknem kirekesztőlegesen olvasmányom, reggeli és esteli imádságom, mindennapi kenyerem a francia forradalmak története, a világnak ez új evangélioma, melyben az emberiség második megváltója, a szabadság hirdeti igéit. Minden szavát, minden betűjét szívembe véstem és ott benn a holt betűk megelevenedtek és az élethez jutottak; szűk lett a hely és tomboltak és őrzöngtek bennem.» (Pest, március 17. 1848.) Azt is mondja: «A monarchia a virág, a republika a gyümölcs.» Meg: «Republikánus vagyok testestül-lelekestül; az voltam, mióta eszmélek, az leszek végső lehelletemig.» (Pest, március 19. 1848.) Ebbe úgy beleélte magát, hogy előre látja, érzi a háborút, saját szavai szerint: mint az állat a földindulást vagy napfogyatkozást, a kutya a tüzet. Lantja már rég kézben van, kopnak húrjai. De kardja nyugtalan ott a zugban s panaszkodik, hogy hiába meddig tartja, az ítéletnapig. (Lant és kard.) Ő csend, béke idején. legnagyobb boldogsága közepette, a szerelem öln, már véres napokról álmodik, mik a világot romba döntik s az óvilágnak romjain az újvilágot megteremtik. (Véres napokról álmodom.) S még előbb dalolja, hogy azt álmodta: menyegzője napján hordták szét a hadba hívó véres kardot s mennie kellett. Szörnyűség! S mégis, ha rákerülne a sor, úgy tenne, mint álmában tevő. (Háborúval álmodám.) Hiszi, tudja, hogy a háború istene újra felveszi pánccélját s kardját markába szorítván, lóra ül és végig száguld a messze világon és a népeket eldöntő viadalra kihívja. (Az ítélet.) A koltói szép napokban, keblére hajtva fejecskéjét, kis felesége alszik mélyen, csendesen. Egyik kezével átkarolja, másik kezében imakönyve van: a szabadságháborúk

története. Vérpanoráma leng előtte, a jövő kor jelenései, mikor saját vérök tavába fulnak bé a szabadság ellenségei. (Beszél a fákkal a bús őszi szél.) Ott is, akkor is *egy* gondolat bántja: ágyban párnák közt halni meg! Vágya az:

Ott essem el én
 A harc mezején!
 Ott folyjon az ifjui vér ki szívemből!
 S ha ajkam örömteli végszava zendül,
 Hadd nyelje el azt az acéli zőrej,
 A trombita hangja, az ágyúdörej
 S holttestemen át
 Fújó paripák
 Szágujdanak a kivívott diadalra,
 S ott hagyjanak engemet összetiporva.

Siettetné is az eseményeket. Fenyegetőzik, hogy még kér a nép, most adjatok neki, mert szörnyű lesz, ha felkél s nem kér, de vesz, ragad. (A nép nevében.) A palota porbaomlását látja, várja, áhítja. (Palota és kunyhó.) Már a királyok ellen is mennydörög. (Voltak fejedelmek.) Háború volt mindig élete legszebb gondolatja, háború a szabadságért és béke annak felszentelt kezéből. Türelmetlenül kiáltja: Fegyvert, fegyvert mind halálig! (Háború volt.) Bosszankodik a sok hiábavaló beszéden. Tenni, tenni! nem szóval fecsérelni el az időt. (A szájhősök.) A nemzetre támad: Meddig alszol még, hazám, szép Magyarországom? A feleségét kéri, biztatja: Varrd meg azt a zászlót, feleségem! (Mit csinálsz, mit varrogatsz ott?) Már toborzó nótát is ír. (Katona-élet.) Az olaszországi forradalmak hírére aztán fellelkessedik, ez a refrainje dalának:

A te dicső szent katonáid ök,
 Segítsd őket, szabadság istene! (Olaszország.)

A francia *polgár király* bukásának hírére dicsőíti a szabadság egy régi vértanúját, aki inkább a halált választá, hogy sem a kény-úrnak megadja magát. (Beaurepaire.) Rátámad az országgyűlésre, hogy sokat beszélnek, tesznek is, de elején kell kezdeni a dolgot; addig minden hiábavaló, amíg törvénybe nem igtatják a sajtószabadságot. (Az országgyűléshez.) Várja, várja a nagy időket s bízik, hogy ha kenyértörésre kerül a sor, megállja helyét nemzete. (Kemény szél fúj.)

Petőfi március elején távol volt a fővárostól. Ott a vidéken hallja meg Lajos Fülöp elűzetését s a francia köztársaság kikiáltását. Lázban van. Elfogja az aggodalom. Ki tudja, mi történik Pesten, amíg ő távol van! Nélküle kezdődjék a forradalom?! Rettenetes gondolat!

Nyakra-főre siet haza. S jön aztán március 15-ike. Az a mélyreható változás, mely a régi Magyarországból új Magyarországot alkotott, nem hirtelen való fellángolás eredménye. Hosszú idők komoly munkája érlelte, valósította meg. Már Kollonics törekvései I. Lipót idejében, melyek a nemesek megfélemezésére és hatalma megtörésére irányultak ugyan, felkelthették egyesekben a szabadabb elvű reformok gondolatát. Annál inkább a XVIII. évszázad felvilágosultsága. Főképen pedig a francia forradalom eszméi, amelynek már vértanúi is voltak. Sőt az 1790 i-iki országgyűlés valóban reformmunkálatokkal foglalkozott. Ha a bekövetkezett abszolutizmus az alkotásokat meg is akadályozta, de a reformgondolatokat nem nyomhatta el. S 1825-től Magyarország átalakítására megindult az állandó, komoly munka. Még akkor is, ha azt mondják, hogy az 1825-iki országgyűlés semmi reformot nem alkotott, az 1830-iki pedig a bekövetkezett csapások miatt nyomban feloszlott, s a *Hitelről*, *Világról* s a körülöttök kifejlett vitákról nem akarnak tudni, azt már semmi módon elvitatni nem lehet, hogy 1832-től fogva a legfényesebb elmék, legtisztább jellemek, nagy jogászok, államférfiak, szónokok öntudatosan, szakadatlanul, tervszerűen a nagy politikai, nemzet-átalakító reformokért küzdöttek. S mondjuk hát: másfél évtizedes kitartó, hatalmas munka eredménye lett: az 1848-iki április 11-én szentesített törvények. Logikailag egészen rendén való, hogy e korszakos reformok emlékezetét április 11-én ünnepeljük. De a nemzet március 15-ikét fogadta el ünnepül, önként, csak saját szíve sugallatát követve. Mikor április 11-ikének megünneplését törvény mondja ki, ellenszenvvel, sőt ellenállással találkozik. A nemzet ünnepe ma is március 15-ike. Nem mondom, hogy ebben nem volt része a napi politika igazgatásainak is, de bizonyos, hogy egészben a közérzet kifolyása. És március 15-ikével elválhatatlan kapcsolatban van a Petőfi neve. *Nemzeti dalt*át mindenütt szavalják. Anélkül nem is volna az ünnep igazi március 15-ike. Hallottam emlegetni, hogy ez a nap azért toltult úgy előtérbe, mert fiatal szereplői később a közvélemény irányítói lettek s így a maguk kedves emlékeit, dicsőséges tüntetését juttatták diadalra a lelkekben. Ez azonban tévedés. Hiszen tudjuk, hogy e napnak már első évfordulóját hivatalosan megünnepezték, pedig az akkor mindenháttal Kossuth eredetileg nem is rokonszenvezett azokkal a tüntetésekkel. Érdekes, hogy Petőfi már ebben a lelkes, békés mozgalomban forradalmat lát. Híres dalában is harcra szólít, kardhoz kap. Ma sem emlegeti senki igaz címén a költeményt. Nem a *Nemzeti dalt* szavalják, hanem a *Talpra magyart*.

A költő ezek után meg elégedve magával s az eseményekkel. Egy krónikás modorú versben beszámol a sajtó felszabadításáról, a

rabíró kiszabadításáról s boldog, hogy e nagy napon az ifjúság egyik vezére ő volt. (15-ik március 1848.) És most már benne van a forradalomban. Zokon veszi Nyáritól, aki tagadja, hogy ez forradalom, sőt hevesen, csaknem dühösen protestál minden forradalmi szó ellen. (Historiai jegyzetek.) Aranynak írja: Forradalom van, barátom s így képzelheted, mennyire vagyok elememben. Sokan el akarják mozgalmainktól e nevet disputálni. (1848 márc. 21.) Forradalom van bizony, bár ez még csak az I. felvonás. (Naplójegyzetek.) Gúnyosan szól a pecsovicsokról, akik megrémülve a forradalmi jellegű mozgalomtól, tömegesen rohannak a szabadság zászlói alá. (A conservatívek.) Annál inkább ujjong a március végén Pest utcáin erősebben nyilatkozó felháborodásnak. (Feltámadott a tenger.) Türelmetlenül várja a háborút. A szabadsághoz esenkedik:

Ne félj semmit, megvédünk. Csak egy szót,
Csak emeld föl, csak mozdítsd meg zászlód,
S lesz sereged egy és ezernyi,
Kész meghalni, vagy diadalt nyerni. (A szabadsághoz.)

Bor között is jobbkezében kard, balkezében pohár. Mire virrad, nem tudhatni, már tán dobolnak. (Bordal.) Rákóczit hívja, hogy jöjjön, legyen velünk, ha kezdődik az ütközet. (Rákóczi.) Ha jön a harc, elhagyja szerelmét. Ha szüksége van a hazának az ő karára, felesége, ez a ritka lélek, maga köti oldalára a kardot. (Feleségem és kardom.) Tele van bizalommal, hittel:

Félre kislelkűek, akik mostan is még
Kétkedni tudtok a jövő felett,
Kik nem hiszitek, hogy egy erős istenség
Őrzi gondosan a magyar nemzetet. (A magyarok istene.)

Úgy áll már itt, mint a tüzes ló, mely fel vagyon nyergelve s prüsszögve és tombolva ott benn fecsegő gazdájára vár. (Megint beszélünk s csak beszélünk.)

Közben allegoriát mond a fényes ércszoborról, amely felhőkbe ötlő magas hegyen ragyogott. De földindulás jött, ledönté a posványba. Ott hentergett három századig. Most Fertő ágyából kiemeltük őt. Nem elég. Mossuk tisztára; segítsen mindenik: az asszony könnyel és a férfi vérrel s mikor régi fényében fog újra ragyogni, helyezzük vissza, a méltó magaslatra. (A ledőltszobor.)

Érzi, hogy jön a vihar, készülődöt fú. (Fekete-piros dal.) Igen, megérintette a közelgő viharnak hírmondó szele. (A gyáva faj, a törpe lelkek.) A márciusi ifjak ott lesznek, ha kell. (A márciusi ifjak.) S az unió létrejöttékor bizalommal mondja: Jöhet már a vihar. Két

ország eggyé olvadt. Kétélű kard lett a magyar. (Két ország ölelkezése.) A népet figyelmezteti, hogy vigyázzon; ki tudja, mikor üt rá az ellenség. (A magyar nép.) Az országgyűlést inti, hogy nagy feladatok előtt áll: Új hazát kell teremtenie. (A nemzetgyűléshez.) Veszélyben a haza, tette fel! (Miért zárjátok el utamat?) Türelmetlenkedik, hogy dobják el már a kockát. (Jőjj el végre, valahára.) Fel-sívt: Riadatok meg harsonák! Elég soká voltunk fajankók, legyünk végtére katonák. (Föl.) Aztán lelkesedve kiáltja:

Ismét magyar lett a magyar
S világ végéig az lesz,
Vagy iszonyúan és dicsőn
Mind, mind egy szálíg elvesz.

És dicsőíti 1848-at. Nagy időket élünk: csatatér az egész világ. (1848.)

Megjött aztán valóban a háború. Fáj lelkének, hogy gyanúsítják. Szóban derekasan vitézkedik, harcra tüzel, de csatába nem megy, ül otthon a suton. (Golyók süvítnek, kardok csattognak. Hallod-e szív, szivem.) Katona lesz. Búcsúzik feleségétől. Nem a dicsőség vágya, a hazaszeretet vezet. (Búcsú.) És küzd. S mikor 1848 végén rövid szabadságra haza megy, hogy gyermeke születését bevárja, szégyelli, hogy egész világ a harcmezőn, csak ő nem. (Egész világ a harcmezőn.)

A háborúban elemében van. Megérzi; vijjog, mint a viharmadár, beleveti magát az árba. Kíséri dalával fáradatlanul. Kedvet ébreszt, csalogat. Szájába adja a legénynek, hogy hallja meg mindenki, akit illet:

Van-e mostan olyan legény,
Aki fél,
Ha a mennykő jár is ott a
Fejénél.
Takarodjék el közülünk
A gyáva,
Bujjon bele a kemence
Lyukába.

Szuggeralja a harci vágyat. Péter bátyának három fia ment el a csatába: búsul, nem értők, hanem, hogy maga nem mehet. (Péter bátya.) Elmondhatja, hogy Isten után legszebb és legszentebb név a honvéd-nevezet. Hogyne iparkodnám hát megérdemelni ezt a szép, nagy nevet. (A honvéd.) Dalocska hangzik fel a huszár-becsületről. (A huszár.) Képet fest a mulató katonákról. Hadd vigadjanak! Ma piros bor, holnap piros vér. (Milyen lárma, milyen vigadalom.)

S ellentétül adja a csámpás örömét, hencegését, mert hiszen jó most, mikor minden épkéztláb ember a csatában van, a lányoknak a csámpás is. (A csámpás.) Megbecsüli a katonát, önérzetét, szolgálati kedvét kelti fel, mondván: Tiszteljétek a közkatonákat! nagyobbak ők, mint a hadvezérek. A székelyekhez először buzdító szöveget intéz: Föl, föl! közös az ellenségünk. Velünk az igazság s az Isten. (A székelyekhez.) S mikor megismeri őket, szeretettel telik el irántok:

Nem mondom én: előre székelyek!
Előre mentek úgy is hős fiúk.
Ottan kíván harcolni mindegyik,
Hol a csata legrémesebben zúg.

Büszkén hirdeti:

Csak nem fajult el még a székely vér,
Minden kis cseppje drága gyöngyöt ér. (A székelyek.)

Buzdításul, felemelő például beszéli el a Würtemberg-huszárok át-
szökését. (Lenkei százada.) S minő hatással lehetett, mikor bemutatja
édes apját, a vén zászlótartót. (A vén zászlótartó.) Dalt zeng, ame-
lyet trombitaharsogás, dobpergés közt a csatába vonuló katona szí-
véből énekelhessen s fellángoljon tőle: Előre! Előre katonák, előre
magyarok! (Csatadal, Csatában.) Szép jövőjével kecséget. Utolsó
volt már e nemzet s most a legelső közt ragyog. Büszke mindenki,
hogy Isten kegyelméből e nemzet tagja lett. De befejezve nincsen
még a munka. Tovább, tovább, a teljes diadalra! (Jött a halál.) S
az orosz betörés hírére mondja:

Itt a próba, az utolsó
Nagy próba:
Jön az orosz, jön az orosz,
Itt is van már valóba.

De hozzáteszi, hogy mi attól nem félünk. Föl valamennyien!

És te isten, magyarok nagy
Istene,
Légy népeddel, hű népeddel,
Jó népeddel, légy vele!
Tedd hatalmad fiaidnak
Lelkére,
Világdöntő haragodat
Fegyvereink élére. (Föl a szent háborúra!)

Közben-közben ő, aki azt mondja magáról: Republikánus vagyok
s az leszek a föld alatt is, ott a koporsóban, (Respublica.) neki-neki
támad a királyoknak.

Egy tekintetet vet a napi politikára. Arról van szó, hogy Magyarország a monarchiát terhelő államadósságokból 200 milliót vállaljon el. Népies hangon, a közre hatni akarólag mondja:

Ha csináltad, fizesd is ki,
Ha a nyelved öltöd is ki.

(Mit nem beszél az a német.)

De különösen felháborodik az országgyűlésnek a zászló és vezényszó kérdésében hozott kompromisszumos határozatán.

Már *Forradalom* című költeménye összefüggésben van e határozattal, de élesen kikel Vörösmarty ellen, akit pedig annyira tisztelt, szeretett, mert ő is hozzájárult szavazatával e határozat meghozatalához. (Vörösmartyhoz.) Sőt felfogását kiviszi a nép közé. Megjön Pestről az öreg paraszt. Körülállják s ő elbeszéli, hogy rosszul folytak a dolgok odafenn. Azt akarják, hogy német katonák legyenek. Német ruhába bujdatnak, német szóval vezetnek a csatába, német zászlóval, avval a fekete-sárgával, mentek szegény Olaszországra. (Hány hét a világ?)

Néha elkeseredik, de bizodalma akkor sem hagyja el. A délidéki szerencsétlen harcok s a reakció nyílt fellépése, garázdálkodása meghúzatja vele a vészharangokat: Odakiáltja: Ébredj, hazám! mert ha most nem ébredsz, soha többé nem lesz ébredésed. (A nemzethez.) A nemzetiségek lázadása felháborítja: A Kárpátoktól le az Aldunáig egy bőszi üvöltés, egy vad zivatar. De buzdít:

Föl hát magyar nép e gaz csorda ellen,
Mely birtokodra s életedre tör!
Föl egy hatalmas, egy szent háborúra,
Föl az utolsó ítéletre, föl! (Élet vagy halál.)

A vesztett csaták megdöbentik, de hitét el nem veszik. (Vesztett csaták, csúfos futások.) Bántja, hogy Európa újra csendes, elzúgtak forradalmi. Szégyen reá! lecsendesült és szabadságát nem vívta ki. De ez minket meg nem tántorít. E hűtelen korban mi legyünk a szabadság egyetlen, utolsó hívei. (Európa csendes, újra csendes.) Harag és szégyen fogja el, mikor híre kelt, hogy Windischgrätz Budát bevette. De int, hogy azért nem kell csüggedni. (Buda várán újra német zászló.)

Nem, ő nem csügged. Egész világ ellenségünk bár, ne féljünk. (Már mi nekünk ellenségünk.) Szent hittel hirdeti: Bizony mondom, hogy győz most a magyar. S vad indulattal támad az ellenségre: Jaj annak, aki a magyart nem tiszteli! (Újév napján 1849.)

Hitében, bizalmában erősíti Bem jelenléte, kit rajongással sze-

ret, kinek hősiessége, jelleme előtt tisztelettel meghajol. Mintegy ámulva szól:

Oh Bem, dicsó vezérem,
Dicsó tábornokom!
Lelked nagyságát könnyes
Szemekkel bámulom. (Négy nap dörgött az ágyú.)

S meggyőződéssel mondja:

Mi ne győznénk?
Hisz Bem a vezérünk,
A szabadság régi bajnoka.
Bosszuálló fényel jár előttünk
Osztrolenka véres csillaga. (Az erdélyi hadsereg.)

Képelete a romladozó várat megszólaltatja: azt hiszi, hogy Bemben Hunyadi tért meg. (Vajdahunyadon.) Sőt a szászsebesi téren járván verőfényes, pacsirtaszós tavaszon, eszébe jut a téli véres csata s bizonyára Bem génie-jének emlékezete is. (Ki gondolná, ki mondaná.)

Utolsó versében is a szörnyű idő rendíti meg, mikor háború, döghalál pusztít. Kijutott részed az Isten csapásiból, oh hon. Vajjon marad-e valaki, aki elbeszélje mindezt az utókornak?

S ha elbeszéli úgy, amint
Megtértük ezeket mi mind:
Akad-e majd,
Ki ennyi bajt
Higgyen, hogy ez történet?
És e beszédet nem veszi
Egy örült, rémülésteli,
Zavart ész meséjének? (Szörnyű idő.)

Ahogy ez emlékek így felrajzanak lelkemben, két gondolat szüremlik le belőlök. Az egyik az, hogy Petőfik ugyan nem teremnek minden bokorban, sőt én azt hiszem, hogy az irodalom e fejlett állapotában ilyen tüneményes jelenségek elő sem fordulhatnak többé. De jó költő van ma is, sok, több, mint akkor. Mondhatjátok, hogy kisebb énekes. Jól van, de tegyétek oda:

Kinek dala önként fakad,
Mint felhőből a nyári zápor,
Mint a szemből a könnypatak.

S ezeknek a költőknek a szívében ép úgy lüktet a hazaszeretet. Okvetetlenkedések, perverzítások fordulhatnak elő, egy-egy gyengébb lelket ideig-óráig el is bódíthatnak, vagy legalább megszeppenthetnek.

De a magyar nemzetbe, az igazi magyar költők szívébe a kozmopolitást nem belé nem bölcseletet, a hazaszeretetet el nem rebbenthetik. Ha jönnek a megpróbáltatás napjai, ezek az érzések teljes fényökben, melegségökben törnek ki. A mai válságos napokban is!

A másik az, hogy bármennyire elfoglalja lelkünket a háború, nem oltja ki a többi érzéseket, sőt a veszedelem tudata kifejti, mélyíti, melegebbé forralja. A fájdalom, már csak néhai Herman Ottó a «Magyar Nyelv» egyik utóbbi számába még egy feljegyzést juttatott a háborús időkből. Sabác táján egy faluban egyik ház falára szénnel ez volt írva: Eszt a házat ne gyútsátok fő mer goja fizek van a tetején. Infáteriszt Johan Saroglyás. Amint a halálosztó csatákban járó legény nagy veszedelmek közepette is a szívéhez nőtt kedves golyóra gondol, meg akarja védelmezni, úgy a mi lelkünkben is megmarad minden, ami előbb kedves volt s életre kel.

Petőfi, a *per eminentiam* háborús költő, fényesen bizonyítja, mennyire megmarad az ember, a poéta a katonában. Ő mondja, hogy nemcsak arról lehet s kell beszélni. (Mit daloltok még, ti jámbor költők?) S előbb is felsóhajt: Miért kisérsz minden lépten-nyomon, te munkás hazaszeretet? El akarja feledni, hogy polgár, hadd legyen egy pillanatra költő, boldog ember. (Miért kisérsz.) Jól esik a harci zaj után a pacsirtadalt hallani, miként, ha bérci hús patak fűroszt égő sebet hullámaival. Eszébe hozzák e dalok, hogy nemcsak gyilkos eszköz, katona, egyszersmind költő is.

El zivataros időkben írja a *Szülőföldemen* című bensőséges költeményét s egyik legszebb képét rajzolja meg, a *Kis-Künság*-ot.

Épen nincs hát mért vonakodnunk a munkától, bármely téren vár is reánk: otthonunkban, vagy a közélet mezején. Ez nem fordítja el szívünket a nagy küzdelemtől, sőt belékapcsolódik.

VERSÉNYI GYÖRGY.